

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ**

**КЕРАМІЧНИЙ КОМПЛЕКС ГОРОДИЩА СКЕЛЬКА ІV-ІІІ СТ. ДО Н.Е. В
СИСТЕМІ СИНХРОННИХ ПАМ'ЯТОК ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я
ТА ЗАПРОВАДЖЕННЯ ОТРИМАНИХ ДАНИХ У ШКІЛЬНИЙ КУРС
ІСТОРІЇ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти “магістр”

Виконала: здобувачка 2 курсу 07-241М
групи

Спеціальності 014 Середня освіта
спеціалізації 014.03 Історія

Освітньо-професійної програми
Середня освіта (історія)

Єрмоєнко Вероніка Сергіївна

Керівник к. і. н., доц. Михайленко Г.М.

Рецензент методист комунального
закладу «Центр туристсько-краєзнавчої
творчості учнівської молоді»
Херсонської обласної ради, Кузьміч Я.Я

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЧНА СКЛАДОВА ДОСЛІДЖЕННЯ	6
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КЕРАМІЧНОГО КОМПЛЕКСУ	13
2.1. АМФОРНА ТАРА.	13
2.2. ЧОРНОЛАКОВА КЕРАМІКА.....	15
2.3. ЧЕРВОНОЛАКОВА КЕРАМІКА.....	17
2.4. ЧЕРВОНОГЛИНЯНА КЕРАМІКА.	18
2.5. СІРОГЛИНЯНА КЕРАМІКА.....	20
2.6. ЛІПНА КЕРАМІКА.....	21
РОЗДІЛ 3. ЗАПРОВАДЖЕННЯ ОТРИМАНИХ ДАНИХ У ШКІЛЬКИЙ КУРС ІСТОРІЇ	26
3.1. ВІДОБРАЖЕННЯ ПЕРІОДУ АНТИЧНОСТІ У ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ	26
3.2. ВИКОРИСТАННЯ ОТРИМАНИХ ДАНИХ З ТЕМИ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ШКІЛЬНИХ УРОКІВ З ІСТОРІЇ	29
ВИСНОВОК	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	41
ДОДАТОК А	45

ВСТУП

Керамічний комплекс городища Скелька є досить різноманітним. Він включає в себе амфори, чорнолакову, червонолакову, червоноглиняну, сіроглиняну та ліпну кераміку. Досліджуючи керамічний комплекс ми виділяємо певні особливості його поширення по городищу, та як впливала антична грецька культура на розвиток культури та торгівельних відносин.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлюється двома головними моментами. По-перше, дослідження керамічної тари на ольвійських поселеннях є важливим в аспекті вивчення торгівельних відносин та розвитку культурного надбання населення. По-друге, отримання та інтеграція отриманих даних до шкільного курсу історії дає можливість більш ширше розкрити тему культури з ольвійських поселень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Визначення теми кваліфікаційної роботи проводилося відповідно до ініціативної теми кафедри історії, археології та методики викладання, яка має наступну назву: «Регіональна історія України, історіографія, методологія та джерельна база».

Об'єктом дослідження виступає сама матеріальна культура городища Скелька.

Предмет дослідження – керамічний комплекс, що складається з амфорної тари та таких типів кераміки як: чорнолакова, червонолакова, червоноглиняна, сіроглиняна та ліпна.

Метою роботи є проведення функціонального та типологічного аналізу кераміки на основі знайдених фрагментів на городищі Скелька під час проведення АЕ ХДУ 2019 р., а також можливість їх застосування на уроках з історії, як додаткового матеріалу.

Відповідно до поставленої мети впливає ряд **завдань**:

1. Аналіз історіографії з ольвійського поселення та ближніх міст для порівняльної характеристики між ними;

2. Проаналізувати розповсюдження кераміки;
3. Сформувати функціональне значення кожного типу, яке місце воно займало в житті населення;
4. Інтеграція отриманих даних у шкільний курс з історії.

Хронологічними межами дослідження є античний період на території поселення – IV – III ст. до н.е.

Територіальні межі дослідження охоплюють частину ольвійської хори, а саме – городище Скелька, що розташоване на південному сході від Ольвії, на березі Бузького лиману.

Методи дослідження. Основними методами нашого дослідження є принципи систематизації та типологізації, метод класифікації, а також археологічне порівняння.

Практичним значенням одержаних результатів є можливість використання отриманих даних при проведенні позакласних уроків з історії або як додаткова інформація при написанні рефератів на подібні теми.

Апробація результатів дослідження. Матеріали з проведеного дослідження отримали апробацію у ході проведення VI науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів: «Актуальні проблеми історії та археології: регіональний та глобальний вимір» у м.Івано-Франківськ, 11 травня 2023 року.

Публікації. За результатами історіографічного аналізу, опрацьованих матеріалів та проведеного дослідження були опублікованні наукові статті: Єрмоєнко В.С. «Загальна характеристика керамічного комплексу городища Скелька» // Збірник наукових матеріалів VI науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми історії та археології: регіональний та глобальний вимір». Івано-Франківськ, 11 травня 2023 р., С. 48-53.

Крім того, було подано статтю до університетського збірника «Магістерські студії»: Єрмоєнко В.С. «Порівняльний аналіз керамічного

комплексу городища Скелька із комплексом пізньоскіфської культури».
Збірник Магістерські студії. Альманах. Івано-Франківськ: ХДУ, 2023. Вип 23.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЧНА СКЛАДОВА ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження археологічних пам'яток – має практичний характер. Вивчення розповсюдження певних матеріальних об'єктів можливе за рахунок практичної діяльності, а саме – розкопки та потім співпівсталення отриманих результатів з результатами досліджень інших вчених. Говорячи про Північне Причорномор'я, ми використовуємо опубліковані данні дослідників що вивчали цей регіон.

Досліджуючи Північне Причорномор'я, а саме поселення ольвійської хори, звертаємо увагу до праць В.Котенко, оскільки досліджуваний нами матеріал дуже схожий на результати дослідження поселення Маслини. У своїй праці В.Котенко робить акцент на знайдені типи кераміки, їх функціональне значення, а також на хронологічні рамки[19].

Заселення хор і виникнення поселень мало свої економічні та історичні передумови. Внаслідок бурхливого економічного розвитку та притоку нових колоністів відбулось заселення нових регіонів [19, с.264]. Тобто, завдяки активній грецькій колонізації з'явилась можливість поширення власної культури та торгівельного потенціалу на інші території.

У своїй роботі М.Ніколаєв аналізує все Північне Причорномор'я. Але особливу увагу ми привертаємо саме стосовно Ольвії та її поселень. [26]

Остання третина IV – III ст.до н.е – період економічного піднесення ольвійської держави [27,с.183]. В цей період відбувається активна забудова ольвійської хори, збільшується площа поселень – відтепер вони являють собою окремі садиби з товстими стінами, що слугували засобом безпеки.

Стосовно виготовлення та поширення кераміки різних типів також є деілька робіт.

По-перше, поговоримо про чорнолакову кераміку. Дослідження чорного лаку має декілька етапів:

1. Початок XX ст. – 1907-1914 рр. Цей період свідчить про початок дослідження чорного лаку в Північному Причорномор'ї, оскільки на

початку ХХ ст. досліджування обмежувалися лише окремими поодинокими ілюстраціями та публікаціями. Першим повноцінним дослідженням в данній темі можна вважати статтю Н.Ф. Романченка де було скомбіновано саме дослідження разом з ілюстраціями[38, с.12]. А також дослідженню чорного лаку приділяв увагу Р.Х. Лепер[35, с.148]. Але так само – це були поодинокі зображення та публікації. Пізніше, К.Ушакова у своїй праці проаналізувала керамічний комплекс Лепера та виокремлила нову групу класифікації.

2. 1920-1940-ві рр. – активна фаза дослідження та класифікація кераміки за призначенням. З цього часу чорний лак почали вивчати не тільки з некрополів, а й ближніх поселень та міст.
3. 1970-ті – до сучасності – вивчення чорного лаку вже в межах конкретних полісів. Ю.І Козуб у своїй праці описувала кераміку вже за призначенням та виділяючи її хронологію, а також торгівельний зв'язок[18]. С.Ю.Монахов та Е.Я. Рогов результати досліджень показали у вигляді таблиць та статистичних даних, що значно полегшило сприймання інформації [25].

Дослідження чорнолакового посуду вимагає розгляду з різних поглядів. З одного боку, це пов'язане з обговоренням торгівлі між полісами та їхніми метрополіями у визначені періоди історії Давньогрецької цивілізації. З іншого боку, важливо визначити, чи є окремі види кераміки результатом місцевого виробництва чи імпортною продукцією.

Отже, дослідження чорнолакової кераміки можна поділити на декілька періодів, що в свою чергу розширювались з періоду активного дослідження. І на основі цих праць ми можемо проаналізувати функції чорного лаку в суспільстві, особливості його поширення та визначити хронологію.

Наше дослідження не обмежується тільки чорним лаком. Наступним типом кераміки який ми можемо розкрити за рахунок історіографічних даних є амфорна тара.

Амфори – за своїм поширенням в городищі Скелька – є наймасовішим типом кераміки.

І.О. Снитко підкреслював сакральне значення амфор. Автор говорив про застосування амфор як тар для пиття (молоко, вода, вино), яке супроводжувало б небіжчика у потойбічному світі [33, с.22]. Але говорячи про таке широке розповсюдження амфорної тари, ми можемо говорити про торгівельно-економічні зв'язки поселень з іншими регіонами.

Присутність амфор у некрополях хори Ольвії VI–III ст. до н.е. свідчить про їхню важливу роль у поховальних обрядах та ритуалах того часу.

Є декілька аспектів стосовно цього:

1. Роль у ритуалах поминальних обрядів: амфори могли використовуватися для зберігання та подавання напоїв чи інших рідких речовин на могилах як частина обряду вшанування померлих.
2. Значення у віруваннях і обрядах: здавна амфори мали релігійне та символічне значення. Вони могли вважатися не тільки контейнерами для рідин, але і важливими атрибутами в релігійних обрядах, пов'язаних з померлими.
3. Предмети розкоші для померлих: амфори, особливо якщо вони були виготовлені з якісних матеріалів або мали складну орнаментику, могли використовуватися як предмети розкоші, які супроводжували померлих у загробне життя.
4. Символіка життя та питво: сама форма амфор може мати символічне значення, пов'язане з ідеєю життя та води як символу очищення. Вода, вважається важливим елементом в багатьох релігійних обрядах, може мати своє місце у поховальних церемоніях.

Та в очевидь, застосування амфор в повсякденному житті також грало важливу роль.

Червоноглиняна кераміка – тип кераміки, що був поширений в архаїчний період. Щодо її поширення в елліністичний період – то про це

можемо сказати не багато: оскільки знайдені знахідки датуються більш раннім періодом, що не характеризує досліджуваний нами час.

По функціональному значенню – так само, як і попередні типи кераміки, використовувалась як у побутових цілях, так і у релігійному житті. Більш детально зміст цього типу розкритий в другому розділі нашого дослідження.

В елліністичний період спостерігається збільшення кількості ліпного посуду в античних центрах Північного Причорномор'я [32,с.106]. «Особливістю ліпного комплексу періоду класики в Північному Причорномор'ї є значна кількість ліпних імітацій гончарного посуду асортимент ліпного посуду сутнісно не змінився, але урізноманітнівся завдяки імітаціям гончарного» [32, с. 109]. Тобто, ліпна кераміка не замінювалась, а лише ставала більш різноманітною, таким чином можна сказати про майстреність ремісників, які вдосконалювали ліпний комплекс імітаціями гончарного. По суті, функції вони відігравали однакові, але з економічної точки зору, гончарний посуд виглядав більш «дорожче».

У представленні К.К.Марченко «ліпна кераміка – органічна частина керамічного комплексу античного міста.... «необхідний складовий елемент матеріальної» культури цього населення» [24, с.15].

Тобто, ліпна кераміка є невід'ємною частиною в керамічного комплексі яка виконувала безліч функцій, а також була більш доступним матеріалом для виготовлення посудин, іграшок та будь-якого іншого приладдя для застосування в побуті.

За О.І. Гордієнком, використання імітованого гончарного посуду свідчить про майстерність ремісників, що, таким чином, витісняли дорогий імпортований посуд та заміняли його власним виробництвом.[9, с.85]. І таким чином, проста ольвійська кераміка являла собою комплекс що виконував різноманітні функції: побутова, ритуальна або столова.

Тонкостінна кераміка була більш витонченою. Вона була орнаментована геометричними візерунками або білю пастою.

Товстостінна кераміка була грубішою за своєю формою, і оздоблювалась, зазвичай, пальцьово-нігтьовим або заціпним орнаментом по колу всієї посудини, але інколи залишалась взагалі без орнаменту. [12, с.37].

Виробництво ліпної кераміки мало функції домашнього господарства, оскільки для її вироблення не треба було спеціально облаштованих майстерень.

Наступний поширеним типом на городищі є сіроглиняна кераміка. В.В.Котенко зазначала, що в цей період сіроглиняна кераміка в основному представлена тарним, кухонним та столовим посудом.[20, с.69]. Вона також зазначає, що таке поширення цього типу кераміки пов'язане місцевим виробництвом. Керамічний комплекс представлений широким різномаяттям: рибні блюда, миски, тарілки.

За слова В.П. Билкової, сіроглиняна кераміка була важливим компонентом матеріальної культури Білозерського поселення.[5, с.86]. Городище Скелька знаходиться недалеко від Білозерського поселення, і ми можемо говорити про схожу матеріальну культуру між цими двома поселеннями.

У своєму дослідженні В.П. Билкова поділяє сіроглиняну кераміку на два основні типи – відкриті та закриті посудини. До відкритих посудин відносяться миски та рибні блюда. Серед закритих форм переважають глеки, ойнохої, лекіфи, кубки-канфари, фляги.

Якщо говорити про відкриті форми, то фрагменти мисок переважають над рибними блюдами. Миски є типовою формою на грецьких поселеннях та предстваленні по всій хорі Ольвії[5, с.91].

Стосовно рибних блюд – то вони є складовою елліністичного періоду в Ольвії. Функціональне значення таке ж, як і у мисок.

Також, стосовно сіроглиняної кераміки то на ній часто зображувалось маркування – імена власників, мітки або магічні зображення.

Але, за Т.В. Єгоровою є теорія щодо походження сіроглиняної кераміки на ольвійські поселення: вона наполягає на місцевому виробництві та імпорту цих виробів до інших хор.[14 , с.66].

У своїй праці О.І. Гордієнко так само виділяє два типи сіроглиняної кераміки – відкрита та закрита, але дещо розширює види що входять до кожного типу. Так, до відкритого типу він відніс ще й лекани, кришки леканів, киліки та канфари. А закриті посудини – діноси, псіктер та горщики [12, с. 83].

Сіроглиняна кераміка була дуже поширеною в Ольвії, і потрапляла в інші регіони та поселення як імпортна. В ній переважають античні форми які були відомі в Ольвії ще в догетський період [26, с.228]. Тобто, поширення цього типу кераміки ми пов'язуємо з активним розвитком економіки.

Червонолакова кераміка за своїм функціональним призначенням була близькою до чорного лаку – застосування в релігійному житті. За дослідженнями Н.А.Сон, можна зробити висновок щодо імпортої кераміки. [35, с.83]. Червонолакова кераміка на городищі Скелька представлена поодинокими знахідками, що говорить про те, що вона була дуже дорогою, і, скоріш за все, була привезеною з інших регіонів.

Завозили її, можливо, з материкової частини Греції, бо в Північному Причорномор'ї вона представлена невеликою кількістю. Її використовували для проведення культових практик на рівні з чорнолаковою, яка була більш поширеною в данному регіоні.

Отже, в історіографії добре розкриваються кожний тип досліджуваної нами кераміки в елліністичний час. Праці науковців публікувались як і в першій половині ХХ ст., так і добре розкривались та доповнювались в більш пізніших відкриттях.

Завдяки історіографічному доробку ми можемо проаналізувати фрагменти кераміки знайдені на Скелькі, співвідставити їх зі знахідками з інших поселень і так чином порівняти їх, і побачити як відбувалась торгівля між ними та як змінювався керамічний комплекс в одному регіоні на інший.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КЕРАМІЧНОГО КОМПЛЕКСУ

Досліджуючи керамічний комплекс городища Скелька за результатами експедиції 2019 р. нами було виявлено близько 12 039 фрагментів різного типу кераміки. Більша частина фрагментів була знайдена в культурних шарах – це приблизно 80% від загальної кількості. З огляду на це можна сказати що кераміка займала чільне місце в побутовому житті. Більшість нашого керамічного комплексу, як не дивно, займають амфори. Амфори свідчать про активні торгівельні відносини поселень-колоній з метрополіями та з іншими поселення, наприклад, Північного Причирномор'я.

Що ж стосовно інших 20% - то це знахідки в ґрунтових об'єктах (ями). Їх не так багато, і досліджуючи фрагменти знайдені в цих об'єктах можемо сказати що вони: або вже виконали свою функцію та були відправлені в поховальні ями, або були залишками від промислового виробництва, або ж можливо випадково потрапили до ями. Це все залежить від того, яку функцію виконувала кожна з цих ям: чи то використовувалась як піч (в деяких ямах є сліди чорного попелу), чи то була для місце для зберігання зерна (оскільки в деяких ямах ми знаходимо залишки від зерна), або ж як місце для утилізації вже не приналежних для використання посудин.

Загалом, було нами було знайдено такі типи кераміки як: амфори, чернолакова, червонолакова, червоноглиняна, сіроглиняна, товстостіна, ліпна, будівельна кераміка та кухона кружальна.

Розберемо детально кожен з типів.

2.1. АМФОРНА ТАРА.

Амфори були дуже важливими в античному світі. Їх використовували в якості посудин для зберігання та перевезення зерна, вина, оливкової олії, солі та інших продуктів.

Амфори - це тип керамічних посудин, які часто використовувалися для зберігання і транспортування різних товарів, зокрема олії, вина, зерна та інших продуктів. Амфори були важливим елементом торгового обміну і можуть надавати інформацію про економічні зв'язки та обсяги торгівлі в певному регіоні.

У поселенні Скелька, як і в інших археологічних об'єктах, були знайдені амфори, які свідчили про торгівельні відносини та культурний обмін між ольвійськими греками та іншими цивілізаціями. Ольвійська амфорна кераміка мала свої характерні риси та стилі, і вона часто мала чорнолакове покриття та малюнки, які відображали грецьку міфологію, сцени з побуту та інші мотиви.

Амфори місцевого виробництва, що були виготовлені в поселеннях біля Ольвії, також відігравали важливу роль у торгівлі та зберіганні товарів в цьому регіоні. Ці амфори, вироблені на місці, служили для різних цілей, включаючи транспортування та зберігання різних видів продуктів.

1. Зберігання продуктів: Амфори були призначені для зберігання різних видів продуктів, таких як зерно, вино, оливкова олія, солоні риба та інші продукти. Вони забезпечували їхню збереженість та захист від зовнішніх факторів.
2. Транспортування: Амфори використовувалися для транспортування продуктів між різними регіонами через водний шлях. Вони були зручними контейнерами для перевезення товарів на судах та кораблях.
3. Маркування та ідентифікація: Багато амфор місцевого виробництва мали маркування або знаки, які ідентифікували виробника чи місце виробництва.
4. Економічний розвиток: Виробництво амфор сприяло розвитку місцевої економіки в поселеннях навколо Ольвії. Виготовлення цих керамічних контейнерів створювало робочі місця та сприяло розвитку ремесел.

5. Культурний обмін: Амфори також виконували роль носіїв культурного обміну між різними регіонами. Зображення на амфорах та їх стиль можуть вказувати на впливи та зв'язки з іншими культурами.

Ці амфори були важливою частиною господарського та культурного життя поселень біля Ольвії, і вони свідчать про розвиток торгівлі та виробництва в античних грецьких колоніях на Північному Причорномор'ї.

Амфорний матеріал на поселенні Скелька є досить масовим. Його поширення в культурному шарі є суцільним. Переважна більшість амфор на поселенні представлена місцевим ольвійським виробництвом, в меншій кількості наявний імпорт із середземноморських центрів.

Поширення ольвійських амфор дає підстави говорити про тісні економічні зв'язки полісу з цим поселенням хори та, відповідно, про значний товарний обіг між ними.

Імпортна тара на поселенні представлена обмеженими фрагментами і в переважній більшості маркує саме ранній етап існування пам'ятки. Це може свідчити про добре налагоджений механізм виготовлення власної тари та розповсюдження її серед хори. Більшість фрагментів було знайдено в культурному шарі – 82,4% від всього знайденого масиву амфор, та 76,8% - від всіх знайдених різнотипних фрагментів.

2.2. ЧОРНОЛАКОВА КЕРАМІКА.

Чорний лак займає провідне місце в сфері нашого дослідження.

Керамічне виробництво було розвинене не тільки у великих та малих містах, а й у сільських поселеннях. З VI ст. до н.е. місцеве населення в Північному Причорномор'ї користувалось чорнолаковою керамікою місцевого виробництва, але також було завезено також багато виробів з інших центрів Причорномор'я та Середземномор'я.

Чорнолакова кераміка отримала свою назву через характерну чорну лакову глазурь, яка використовувалася для оздоблення посуду і інших

керамічних виробів. Ця техніка виробництва кераміки була характерною для багатьох античних грецьких колоній, і вона дозволяла створювати витончені декоративні малюнки на керамічних виробах.

Чорнолакова кераміка місцевого виробництва в Ольвії відіграла важливу роль у культурному та економічному житті цього стародавнього грецького міста. Важливо зазначити, що Ольвія мала свої власні майстерні кераміки, де виготовлялися чорнолакові вироби, а не всі вони були імпортованими із інших грецьких колоній чи центрів виробництва.

Чорнолакова кераміка в Ольвії відображала характерні стилі та теми, які були властиві саме цьому регіону. Ольвійські кераміки виготовляли посуд та інші вироби, які відповідали побутовим та культурним потребам ольвійців. Ці вироби могли використовуватися в щоденному житті, а також у релігійних та обрядових цілях.

Чорнолакова кераміка місцевого виробництва в Ольвії мала свої особливості в дизайні та стилістиці. Це включало в себе характерні орнаменти, малюнки та символи, які були важливими для ольвійської культури. Малюнки на цій кераміці можуть відображати сцени з міфології, зображення богів, тварин, рослин та інші мотиви.

Чорнолакова кераміка займала чільне місце в побутовому житті населення. Вона виконувала декілька функцій.

По-перше, побутова функція. Вироби з чорного лаку використовували в повсякденному житті в якості: посудин для пиття – кіліки, скіфоси, канфари; посудини для сервірування столі – миски, рибні тарілки, одноручні чаші, солонки; парфумовані посудини – лекіфи та гуттуси; світильники.

По-друге, релігійна функція. Це означає, що чорний лак використовували для обрядів та культових практик. Декоративні фігурки і плити з чорнолакової кераміки могли використовуватися для створення релігійних іконостасів та священних зображень богів і героїв. Вони служили для візуального представлення божеств та релігійних історій.

В інших випадках, були зображення різноманітних божеств та героїв на чорному лаку, що в свою чергу відображали певні аспекти віри та культури.

По-третє, чорнолакову кераміку можна використовувати як ідентифікатор торгівлі між поселеннями та полісами. Вона була цінним товаром для торговців, а також ми можемо простежити про розповсюдження цього типу кераміки місцевого виробництва.

Узагальнюючи, чорнолакова кераміка в Ольвії виконувала як повсякденні, так і релігійні функції, відображала культурну та економічну важливість міста, і служила свідченням творчого доробку ремісників та мистців того часу.

2.3. ЧЕРВОНОЛАКОВА КЕРАМІКА.

Червонолакова кераміка також була значущим типом кераміки, який виявлявся в археологічних розкопках давньогрецького міста Ольвія та його околиць. Цей тип кераміки датується в основному V століттям до н.е., а його поширення в античному світі було пов'язане з переходом від попередньої чорнолакової техніки до червонолакової.

Охарактеризуємо червонолакову кераміку порівнюючи в чорнолаковою.

Чорнолакова кераміка та червонолакова кераміка в Ольвії відрізняються за кількома характеристиками, які включають колір, період та процес виготовлення та стиль декору. Ось деякі основні різниці між ними:

По-перше, відтінок червонолакової кераміки відрізнявся від чорного кольору, який був характерним для попередньої чорнолакової кераміки. Цей червоний колір надавав кераміці більш яскравий і барвистий вигляд.

Чорнолакова кераміка мала чорний колір завдяки чорній лаковій глазурі, яка покривала її поверхню. Цей чорний колір вигідно виглядав на контрасті з червоними, білими або золотими декоративними малюнками.

Червонолакова кераміка, як зазначено у назві, мала червоний колір. Вона отримувала свій колір завдяки специфічному процесу обпалювання та глазурування.

Наступною основною відмінністю є період виготовлення та поширення. Чорнолакова кераміка в Ольвії була популярною в більш ранній історичній епохі, в основному у VII столітті до н.е. і наступних століттях.

Червонолакова кераміка зазвичай датується більш пізніми періодами, переважно V століттям до н.е.

І остання ступінь – це процес виготовлення. Червонолакова кераміка була виготовлена за допомогою спеціальної техніки обпалювання та оздоблення, що вимагала великої майстерності виробників. Процес виготовлення був дуже схожим з виготовленням чорнолакової кераміки, але основна відмінність в процесі обпалу, який впливав на кольорову гамму, а також процес нанесення глазури, після якої кераміка отримувала червоний колір та блискучий ефект. Після нанесення глазури вироби знову обпалювалися в печі для того, щоб глазурь злилася і створити характерний колір і блиск.

Що ж стосовно оформлення, то декоративні мотиви червоного лаку включали геометричні орнаменти, сцени з міфологічних оповідей, зображення богів і героїв, а також інші символічні елементи.

Регіональними особливостями червоного лаку зі Скельки порівняно з іншими поселеннями є оформлення декору. Художній стиль тут відрізнявся від полісного, оскільки часто це були зображення: або певних визначних подій чи битв, або зображення місцевих героїв чи божеств.

Ці два типи кераміки свідчать про еволюцію мистецтва і ремесел у Ольвії та визначають різні історичні епохи та смаки у мистецтві та культурі цього античного грецького міста.

2.4. ЧЕРВОНОГЛИНЯНА КЕРАМІКА.

Червоноглиняна кераміка - це вид кераміки, який виготовляється з червоного глиняного матеріалу та призначений для різних цілей, включаючи посуд та інші вироби. Цей тип кераміки має свою унікальну характеристику, яка відрізняє його від інших видів кераміки.

Червоноглиняна кераміка була поширена в ольвійських поселеннях на Північному Причорномор'ї, особливо в архаїчний період (з приблизно VII століття до н.е. до V століття до н.е.). Цей період відзначається активними контактами та впливами грецької культури на ці регіони через заснування грецьких колоній, таких як Ольвія.

З червоноглиняної кераміки виготовляли різні види предметів для різних цілей. Насамперед це був посуд призначений для побутових цілей: різноманітні тарілки, миски, чаші для пиття та сервірування столу. За кількістю знахідок на поселенні Скелька червоноглиняна кераміка займала третє місце (якщо не брати до рахунку наймасовіший тип – амфори) та четверте місце – рахуючи разом з амфорною тарою.

Тобто, говорячи про червоноглиняну кераміку, можна сказати про її популярність серед всього різноманіття кераміки. Більше всього, це пов'язано через доступність матеріалів та менш складною технологією виготовлення яка в деякій мірі відрізнялась від чорнолакової та червонолакової кераміки.

Також, говорячи про червоноглиняний тип можемо зазначити що окрім посуду призначеного для сервірування столу її використовували як предмет для господарських потреб: це виготовлення кувшинів, горщиків та інших предметів для зберігання рідин чи сировини.

Червоноглиняна кераміка включала в себе різноманітні предмети побутового використання, такі як ложки, вази, прясла та інші предмети, які були використані у щоденному житті.

Стосовно прясел, то їх використання – розвиток текстильної промисловості. Головною функцією прясла було розплутування та вирівнювання волокон перед ткацьким процесом. Ремісники пропускали

волокна через отвори або виступи прясла, щоб полегшити їх обробку та подальший ткацький процес.

Ткацтво використовувалося для виготовлення різних текстильних виробів, включаючи одяг для жителів поселень, постільну білизну, рушники та інші текстильні продукти. Використовували вовну, лляну нитку та інші текстильні матеріали. Ці вироби були важливими в щоденному житті та господарстві населення.

Також, результатом розвитку цього типу промисловості є торгівля. Виготовлені текстильні вироби були предметом торгівлі як у межах самого поселення, так і на морських торгових маршрутах, що співпрацювали з іншими античними грецькими містами та регіонами.

2.5. СІРОГЛИНЯНА КЕРАМІКА.

Сіроглиняна кераміка була ще одним типом кераміки, який використовувався в античних поселеннях, включаючи Ольвію. Цей тип кераміки відрізнявся від червоноглиняної та червонолакової кераміки і мав свої особливості.

Сіроглиняна кераміка отримувала свій колір шляхом відновлювального випалу та виготовлялась на гончарному крузі. Є досить розповсюдженою. Цей тип кераміки виявлений як і в культурному шарі, так і в ґрунтувах об'єктах. Сіроглиняна столова гончарна кераміка досить різноманітна за своїми формами. Повноцінно археологічно цілих речей нами не було знайдено, але за допомогою фрагментів можна співставити та проаналізувати матеріал що наявний.

За своїм складом та способом виробництва сіроглиняна була значно дешевша аніж та ж сама чорнолакова кераміка. Про це нам говорять знайдені фрагменти – 411 фрагментів (або ж 14,7% без врахування амфор, і 3,4% - з амфорами) проти 113(або 4% без амфор та 0,93% з амфорами). Даний посуд

повторює форми мисок, чаш, тарілок які були характерними в цей час для Ольвії, її поселень та округів.

Глина, що використовувалась для виробництва виробів в Ольвії збігається зі знайденими нами фрагментами за своїм характером. Відсоток посуду з цього типу значно менший аніж в Ольвії, але форми є більш менш різноманітними.

Так само як і в попередніх типах кераміки, не обійшлося без сакрального сенсу. Але, порівняно з чорнолаковою чи червонолаковою керамікою, які використовували для зображення певних релігійних мотивів чи проведення практик, сіроглиняна кераміка використовувалась для приготування або подачі жертвовної їжі.

2.6. ЛІПНА КЕРАМІКА.

Ліпна кераміка в ольвійських поселеннях, як і в інших античних грецьких колоніях, мала свої коріння в давніх ремісничих традиціях та культурних впливах.

У середовищі переселенців з Греції ліпна кераміка з'явилась не відразу, а, ймовірно, коли вичерпались запаси гончарного кухонного посуду, оскільки нових надходжень не було, а місцеве виробництво не було налагоджене.

З розвитком ремісництва та побутового використання ліпної кераміки, техніки ліплення стали більш універсальними та поширеними серед населення. Це сприяло збільшенню кількості ліпного посуду, яке виготовлялося та використовувалося в повсякденному житті.

Згодом, в процесі освоєння нової місцини, ліпна кераміка почала займати одне з перших місць. Такий висновок ми можемо зробити зі знахідок на городищі Скелька – 15,2% з урахуванням амфорної тари, і 65,8% - без).

Таке поширення даної кераміки говорить про те, що вона була найдешевшею та, переважно, місцевого виробництва.

Місцева ліпна кераміка ольвійських поселень виявляється дуже цікавою з точки зору археологічного та культурного дослідження. Вона є не

лише практичним аспектом побутового життя, але й важливою частиною культурної спадщини, що відображає традиції, звичаї та мистецтво населення ольвійських поселень.

Ліпна кераміка виготовлялася для різноманітних цілей, включаючи посуд, прикраси, обрядові або культові об'єкти та інші побутові предмети.

Також, типи та стилі ліпної кераміки можуть свідчити про соціальний статус різних груп населення. Наприклад, багатіші шари суспільства можуть мати більше витончених та прикрашених виробів.

Вироби ліпної кераміки також можуть бути об'єктом торгівлі, яка відбувалася між різними регіонами. Вивчення взаємодії з іншими культурами через цей аспект є важливим для розуміння обміну та впливу. І таким чином дослідження ліпної кераміки різних етапів історії ольвійських поселень може розкрити зміни в техніках та стилістиці виробів протягом часу.

Місцева ліпна кераміка є важливим джерелом для реконструкції культурного та соціального контексту ольвійських поселень та глибше розуміння життя населення в античний період.

Якщо порівнювати з іншими типами кераміки які були наведені вище, то ми бачимо велику перевагу у відсотковому значенні ліпної кераміки над іншими типами. Доступність та масовість матеріалу, відносно не складна технологія виготовлення показує активне поширення ліпної кераміки.

Здебільшого, ліпна кераміка використовувалась у повсякденному та побутовому житті – кухонний столовий посуд. Окрім посуду, виготовляли ще ліпні скульптури – переважно стилізовані фігурки тварин. Також могли зустрічатись разом з іграшковими наборами посуду або меблів. Окрім зображення тварин, створювали ще ліпні глинянні ляльки з рухомими кінцівками та реалістичним зображенням облич.

Вже в елліністичний період в відбулись певні трансформації в технології оздоблення та поширення, до яких ми відносимо:

1. Збільшення кількості ліпного посуду: Елліністичний період характеризується зростанням обсягу виробництва ліпного посуду. Це може бути пов'язано з розширенням побутового використання ліпної кераміки та зростанням попиту на неї.
2. Спрощення орнаменталізації: На кухонному ліпному посуді помітне спрощення орнаменталізації. Можливо, це свідчить про зміни в смаках або технологічних можливостях того часу.
3. Поява нових видів ліпного посуду: Елліністичний період призначений певними видами ліпного посуду, такими як мініатюрні мисочки та горщики. З'явлення цих нових форм може бути пов'язане з релігійними чи поховальними обрядами.

Крім культурного обміну, можливо було імпортувати ліпну кераміку з інших регіонів, але також існувала можливість локального виробництва за місцевими традиціями та побутовими потребами. Імпортна ліпна кераміка може бути виготовлена із специфічних матеріалів, які не були доступні в місцевих регіонах. Також техніка виготовлення та оздоблення може відрізнятися від місцевих традицій.

Ще головним аспектом для імпортової ліпної кераміки було різноманіття форм. Вона могла включати в себе різноманітні форми, такі як фігури, амулети, посуд, прикраси. Це вказує на широкий спектр товарів, які надходили в Ольвію через торговельні шляхи. Але все таки, в переважній кількості ліпна кераміка представлена місцевим виробництвом.

Підсумуючи все вище сказане, можна зробити висновок, щодо розповсюдження кераміки та її функцій.

По-перше, знайдені фрагменти кераміки говорять про значний розвиток торговельних відносин. Всі види кераміки були як і місцевого виробництва, так і імпортованими з інших регіонів. Потрапляли до поселень вони через морський шлях як Греції, так і сусідніх полісів Північного Причорномор'я. Розвиток торгівлі означає економічний розвиток поселення. Місцеві ремісники виготовляли кераміку високої якості та з

своїм неповторним оздобленням яке було характерним для цього ольвійського регіону: зображення божеств, релігійних сцен, місцевих героїв та різних геометричних фігур або зображень.

По-друге, побутова функція. Використання в побуті великої кількості ліпної, сіроглиняної кераміки та амфор свідчить про їх велике значення. Побутова функція кераміки в ольвійських поселеннях була надзвичайно різноманітною, і вона включала в себе вироби, призначені для різних аспектів щоденного життя. Декілька ключових областей, де кераміка використовувалася в побуті, включають:

Посуд: Керамічні посудини були основними предметами для щоденного використання. Це включало в себе миски, тарілки, глечики, чаші та інші посудини, які використовувалися для приготування, подачі та споживання їжі та напоїв.

Зберігання продуктів: Керамічні посудини також використовувалися для зберігання продуктів, таких як зерно, солі, олія, вино та інші.

Приготування їжі: Глечики та горщики використовувалися для приготування різних страв. Деякі види керамічних посудин можуть бути придатними для використання на вогні.

Церемоніальні обряди: Керамічні посудини також можуть бути використані в релігійних та церемоніальних обрядах. Наприклад, для приготування та подачі обрядових їж та напоїв.

Декоративні та побутові елементи: Декоративні елементи, такі як вази, амфори також мали побутове використання як предмети для прикраси житлових та громадських просторів.

І по-третє, сакральний аспект. Використання кераміки в релігійному житті займало чільне місце в житті населення. Наприклад, чонолакові, червонолакові та червоноглиняні посудини використовували для подачі жертвовної їжі, з ліпної кераміки частіше всього робили глиняні фігурки божеств які часто вкладались до поховань.

Загалом, кераміка в ольвійських поселеннях була не лише практичними предметами, але і важливою частиною культурного спадку та відображала різноманіття аспектів щоденного життя, виробництва, вірувань і практик давньогрецького суспільства в античний період.

Отже, на основі всього вище зазначеного ми можемо виділити основні аспекти кераміки в житті населення поселень:

1. Побутове вживання. Керамічний посуд був невід'ємною частиною обрядів їжі та пиття. Люди використовували амфори, горщики, чаші та інші посудини для зберігання та подачі їжі та напоїв. Також виготовлялись керамічні прясла, які використовувалися для виготовлення тканин, що було важливою галуззю промисловості в античних грецьких містах.
2. Релігійні обряди. Керамічні амфори та інші посудини використовувалися для зберігання та подачі вина та інших релігійних напоїв під час релігійних обрядів та свят. Також використовувалась чорнолакова та червонолакова кераміка для жертвних обрядів. Різноманітні керамічні посудини клали до поховань, адже вважали, що вони знадобляться небіжчику в потойбічному світі. Теракотові вироби, зокрема фігурки богів та інших релігійних об'єктів, грали важливу роль у ритуалах та культових практиках.
3. Економіка та торгівля. Керамічні вироби, такі як амфори з оливковою олією чи вином, були предметами торгівлі та експорту. Так само і інші види кераміки, такі як чорнолакова, червонолакова, сіроглиняна та червоноглиняна, виготовляли для експорту в інші регіони, оскільки в кожному поселенні чи то регіоні були особливості виготовлення та оздоблення кераміки.

РОЗДІЛ 3. ЗАПРОВАДЖЕННЯ ОТРИМАНИХ ДАНИХ У ШКІЛЬКИЙ КУРС ІСТОРІЇ

3.1. ВІДОБРАЖЕННЯ ПЕРІОДУ АНТИЧНОСТІ У ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ

Період античності є досить цікавим та захоплюючим. Вивчаючись період Давньої Греції та поширення грецької культури у школі можна застосовувати безліч різноманітних методик викладання. Грецька колонізація вивчається в 6 класі в інтегрованому курсі всесвітньої історії з історією України.

Інтегрований курс є досить цікавим методом навчання оскільки діти зможуть побачити причинно-наслідковий зв'язок того, що відбувалося в певний період у світі і яким чином це впливало на історію в Україні. Оскільки безліч історичних процесів що протікали у Європі, тим чи іншим чином відбивалися на подіях в Україні.

Говорячи про період античності, ми бачимо як грецька культура впливала на розвиток відносин між материковою Грецією та її колоніями в Північному Причорномор'ї.

Створення в Північному Причорномор'ї колонії сприяло поширенню грецької культури. Але, цілком зрозуміло, що в цьому регіоні були свої особливості та відмінності.

Розкриття даної теми в шкільних підручниках має свої відмінності.

Охарактеризуємо деякі підручники з історії саме про період античності.

Підручник І.Щупака Всесвітня історія. Історія України створений за НУШ. 3 розділ підручника присвячений Давній Греції та її сусідам. Тут дуже добре розкрита тема розвитку Греції та поширення її культури на інші регіони, зокрема на Північне Причорномор'я. Підручник містить карти із зображенням грецької колонізації, що показує дітям напрямок руху греків. Також є багато схем та таблиць – тобто застосовано принцип наочності, який дозволяє простіше запам'ятовувати інформацію.

Найважливіші моменти, дати, терміни виділяються, після кожного параграфу є завдання для перевірки засвоєних знань, а також є QR-коди за якими можна перейти і отримати додаткову інформацію з теми, або виконати онлайн-завдання.

Загалом, інформація яка є в підручнику є чіткою і лаконічною, написана простими словами, щоб дітям було легше зрозуміти теми.

Наступний шкільний посібник написаний О.Бандровським. Підручник так само, як і попередній, містить карти, зображення, основні моменти виділяються написом «Звертіть увагу». Але, якщо порівнювати підручник Щупака та Бандровського, то в цьому посібнику набагато менше візуальної складової – схеми, таблиці, але він містить більше тексту. На нашу думку, застосування такого підходу може дати менші результату, оскільки дітям багато легше запам'ятати інформацію яка було зображена схемою, а не просто записана у вигляді тексту. Оскільки дитяча увага розсіюється, а за допомогою візуальної частини її легше сконцентрувати.

Так само, після кожного параграфу є завдання та запитання, щоб перевірити засвоєнні знання. О.Бандровським звертає більшу увагу на всесвітню складову, тобто на ті процеси що відбувались у світі, і меншим

чином висвітлює їх вплив на українські терени. З розділ присвячений Давній Греції та розвитку грецького суспільства. В ньому розповідається про грецьку колонізацію, її причини та наслідки, про культуру Греції, греко-перські війни, і лише невелика частина приділяється розповсюдженню цієї культури на Північне Причорномор'я та його розвиток.

Підручник ідентифікується як інтегрований курс всесвітньої історії та історії України. Але все таки, більша частина – це саме світова історії та процеси у світі.

Наступний посібник, який заслуговує не меншої уваги написаний О.Гісем. Він також відповідає вище зазначеним вимогам – містить зображення, таблиці, наявні творчі завдання. Він також ілюструє всесвітні процеси і які наслідки вони мали для українських земель. Що не менш важливо, то це використання творчих завдань в процесі вивчення історії. А також – це використання QR-кодів для виконання практичних робіт. Це може бути не дуже зручно, якщо біля дитини немає смартфона, але вихід з такої ситуації також є – це або виконання практичної роботи вдома, або роздрукування завдань вчителем. Не завжди це є доречним, оскільки практичні завдання – це робота в класі для перевірки знань. Але в цілому, підручник написаний добре, з ним буде легко працювати.

Загалом, зрозуміло, що добре засвоєння дітьми матеріалу залежить не тільки від вибору підручнику, а й від інших факторів. Основна задача вчителя – це подати матеріал, щоб зацікавити дітей і щоб їм було легше його засвоїти. Період античності є дуже цікавим, хоча подекуди заплутаним, оскільки відбувалось дуже багато подій, необхідно запам'ятати велику кількість персоналій, дат, але якщо вчителю вдасться зацікавити дітей за допомогою навчальних метод, а головним чином принципом наочності, то результат буде більш ніж задоволеним.

Сучасна українська освіта орієнтована на інтеграцію, що в свою чергу несе за собою вміння аналізувати та синтезувати інформацію, її критично осмислювати, та розуміти причинно-наслідкові зв'язки.

3.2. ВИКОРИСТАННЯ ОТРИМАНИХ ДАНИХ З ТЕМИ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ШКІЛЬНИХ УРОКІВ З ІСТОРІЇ

У цьому розділі буде представний план – конспект уроку. Темою уроку було обрано Життя та побут мешканців поселення Ольвійської хори. Урок було підготовлено для програми 6 класу з всесвітньої історії на тему : Суспільне, господарське життя та побут в античних полісах на території України.

Підручник, який був взятий за основу – Щупак, Бурлака, Власова, Піскарьова Історія України. Всесвітня історія 6 клас за програмою НУШ.

План – конспект уроку

Тема:

Життя та побут мешканців поселення Ольвійської хори.

Мета:

ознайомити учнів з наслідками грецької колонізації Північного Причорномор'я, визначити її хронологічні рамки; охарактеризувати устрій, господарство, побут, культуру поселень Ольвії; показати вплив грецької колонізації на населення Північного Причорномор'я; розвивати вміння аналізувати та систематизувати історичний матеріал; працювати з історичною картою.

Обладнання:

Історія України. Всесвітня історія підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти, карта, наочність.

Тип уроку:

Засвоєння нових знань та вмінь.

Основні поняття:

Поліс, хора, агора.

Очікувані результати:

Після цього уроку учні зможуть:

1. Називати хронологічні межі Великої грецької колонізації, заснування перших грецьких поселень на території України;
2. Показувати на карті напрямки Великої грецької колонізації, античні грецькі поселення на території України.

Структура уроку:

- I. Організаційний момент.
- II. Актуалізація опорних знань.
- III. Мотивація навчальної діяльності.
- IV. Вивчення нового матеріалу.
- V. Закріплення нових знань та вмінь учнів.
- VI. Підсумки уроку.
- VII. Завдання додому.

Хід уроку:

I. Організаційний момент (повідомлення теми та мети уроку).

II. Актуалізація опорних знань.

Перевірка домашнього завдання

Метод «Експрес-опитування»

1. Що таке Велика грецька колонізація?
2. Пригадайте час Великої грецької колонізації. (*VIII – VI ст. до н.е.*)
3. Назвіть основні напрямки грецької колонізації. Покажіть їх на карті.
4. Які причини грецької колонізації до берегів Чорного моря?
 - Збільшення кількості населення.
 - У Греції не вистачало вільної землі.
 - Розвиток торгівлі та ремесел сприяв пошуку нових ринків збуту.
 - Боротьба між аристократами і демосом.

Робота в парах. Встановити відповідність.

<i>Визначення</i>	<i>Поняття</i>
--------------------------	-----------------------

<ol style="list-style-type: none"> 1. Особлива форма організації суспільства і держави у Греції 2. Місто на узвишші 3. Базарний майдан в Афінах 4. Влада найкращих 5. Народ (грец.) 6. Грецький важко озброєний воїн 7. Головне місто Аттики 8. Тісно замкнута лінійна побудова військ у Стародавній Греції 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Фаланга 2. Поліс 3. Агора 4. Аристократія 5. Акрополь 6. Демос 7. Афіни 8. Гоплід
---	---

III. Мотивація навчальної діяльності.

Розповідь вчителя

Одним із напрямів грецької колонізації було Північне Причорномор'я. У VII ст. до н.е. на хвилях Понту Евксинського все частіше з'являлися вітрила еллінських торгових кораблів. Для греків це були дуже далекі землі з занадто суворим для них кліматом, прохолоднішим за чарівну Елладу. Але все ж щось спонукало греків тут селитися, жити і творити...

- Що вони робили і які були стосунки між греками та місцевими жителями?
- Як же розвивалось життя на нових територіях?
- Чим займалось населення Ольвійської хори?

На всі ці та інші питання ми спробуємо сьогодні відповісти. І в цьому допоможуть ваші підручники, атласи та контурні карти, і звичайно ваші знання.

На сьогоднішньому уроці ми будемо вчитися визначати особливості господарського та суспільно-політичного життя греків Північного Причорномор'я та Криму; показувати на карті центри античної цивілізації на

території України; висловлювати міркування про внесок античної цивілізації в історію України.

IV. Вивчення нового матеріалу.

Суспільне життя в полісах ґрунтувалось на тих самих засадах, що й життя в Греції. Дійсно, грецькі колонії в Північному Причорномор'ї зберігали певну ступінь незалежності від своїх материкових "батьківських" міст. Однак вони підтримували активні зв'язки з Грецією і залишалися частиною грецького світу.

Також важливо відзначити, що форми управління в грецьких колоніях могли відрізнитися. Ви правильно зазначили, що багато грецьких полісів в Північному Причорномор'ї були демократичними, з владою, яка базувалася на народних зборах та обраних службовцях. Однак існували винятки, такі як Боспорське царство, де влада належала царям, а не демократичним інститутам.

Загалом, грецькі колонії в Північному Причорномор'ї та Криму відіграли важливу роль у збереженні грецької культури та встановленні торгових зв'язків з іншими регіонами, але їхні форми управління та взаємодія з місцевим населенням могли різнитися в залежності від конкретної колонії. (Розповідь учнів про господарське життя в грецьких полісах на Північному Причорномор'ї (Ольвія, Херсонес, Пантикапей)).

Отже, давайте з вами сформулюємо основні моменти стосовно Ольвії та запишемо їх у вигляді таблиці.

ОЛЬВІЯ	
Заснування і тривалість існування:	Ольвія була заснована в VI столітті до н.е. мілетськими вихідцями і існувала до III століття н.е., тобто понад тисячу років.
Територія і населення:	На своєму піку розквіту, в IV-III століттях до н.е., Ольвія охоплювала територію близько 55 гектарів і мала приблизно 20 000 мешканців.

	Місто було розташоване на терасах, які спускалися до Причорномор'я.
Архітектура і міський план:	Ольвія мала впорядкований міський план з центральною агорою (головним майданом), де розташовувалися храми богів і жертвник. Головна вулиця проходила через весь міст і була важливою артерією сполучення
Економічна основа:	: Економічне життя Ольвії базувалося на сільському господарстві, ремеслах і торгівлі. Місто мало власну валюту (гроші) і підтримувало торгові та культурні зв'язки з іншими античними містами.
Вплив і зв'язки:	Ольвія була важливим грецьким полісом, і її вплив тягнувся далеко за межі Причорномор'я. Місто мало культурні і торгові зв'язки з іншими античними містами, включаючи Афіни, Малу Азію та Александрію в Єгипті. Деякий час Ольвія навіть входила до Афінського морського союзу.

Продовження викладу основного матеріалу.

Провідними заняттями в хорі було землеробство, обробка кераміки та виготовлення різноматних посудин які використовувались як і в побуті(посудини для пиття, сервірування столу, тарілки та блюда), так і, наприклад, для релігійних обрядів. Високого рівня, також, досягло ремісничє виробництво – металообробка, гончарство, ткацтво, виготовлення виробів зі скла, дерева, кістки. Також було розвинена ювелірна справа: виготовлення різноманітних прикрас на замовлення.

Торгівля була ключовою галуззю для цих грецьких колоній і допомагала підтримувати їхню економічну стабільність та взаємодію з Грецією та іншими регіонами.

Головні товари, які вивозилися з грецьких міст, включали зерно, худобу, солону рибу, сіль і багато інших продуктів, які були важливими для життя і торгівлі. З іншого боку, грецькі колонії імпортували металеві вироби, зброю, тканини, коштовні прикраси, посуд, прянощі, оливкову олію та вина. Цей обмін товарів сприяв розвитку культурного різномайття та збагачення власної культури.

Також важливо відзначити, що торгівля не обмежувалася лише між греками та їхніми батьківськими містами. Грецькі колонії також взаємодіяли з колоніями, що сприяло обміну культурними і торговими ідеями.

Карбування власних монет у грецьких містах-колоніях свідчить про їхню незалежність і розвинену економічну систему. Монети були важливими для спрощення торгівлі та засобом обміну в цих містах.

Скласти схему в зошитах «Господарське життя в грецьких полісах на Північному Причорномор'ї».

Духовне життя в Ольвії, як і в багатьох інших грецьких колоніях, було важливою складовою їх культури та суспільства. Ольвія, розташована на північному узбережжі Чорного моря, сприяла розвитку грецької культури та релігії на території сучасного українського Криму. Ось деякі аспекти духовного життя в Ольвії:

1. Релігія: грецька релігія в Ольвії була важливою частиною життя міста. У місті будували храми та святилища різним богам і богиням, таким як Афродіта, Аполлон, Діоніс та інші. Релігійні ритуали, жертвопринесення та свята були регулярними подіями, які об'єднували громаду та виражали поклоніння божествам.
2. Філософія та наука: в Ольвії була інтелектуальна діяльність, яка включала філософські дискусії та дослідження природи. Великі думки

грецьких філософів і вчених вплинули на культурний обмін і духовний розвиток міста.

3. Мистецтво: Ольвія також була центром мистецької діяльності. Місто виробляло скульптури, картини та інші види мистецтва. Важливою рисою грецького мистецтва було зображення богів, героїв та історичних подій на вазах, скульптурах та архітектурних спорудах.
4. Освіта: Ольвія підтримувала систему освіти, включаючи школи та гімназії. Молодь виховувалась на грецьких наукових, філософських і мистецьких традиціях.
5. Література: Ольвія мала грецьку літературну традицію, яка включала поезію, драму та прозу. Важливою частиною культурного життя міста були літературні твори та драми.

Усі ці сторони духовного життя сприяли розквіту Ольвії та її інтеграції в грецький світ. Місто відіграло важливу роль у збереженні та поширенні грецької культури та вплинуло на місцеве населення та сусідні регіони через культурний і комерційний обмін.

V. Закріплення нових знань та вмінь учнів.

Сказавши висновки можна обговорити з учнями цікаві моменти з розповіді про життя як в Ольвії, так і в її хорі.

VI. Підсумки уроку.

Виставлення оцінок, організаційний момент.

VII. Завдання додому.

Розділ 3, Параграф 39 за підручником, та підготуватись до історичного диктанту з даної теми.

Отже, процес інтеграції історії України у всесвітню є доречним. Це дає змогу учням краще засвоїти матеріал, будувати причинно-наслідкові зв'язки стосовно того що відбувалось у світі і яким це чином відбивалось на процеси в Україні.

Розкриття теми античності на території Північного Причорномор'я у шкільній програмі показано добре. Тема висвітлюється за допомогою ілюстрацій, таблиць, схем, посилань на інші засоби отримання інформації.

Проводячи урок з данної теми в 6 класі можна зацікавити дітей творчими завданнями, показом презентації з використанням карт та ілюстрацій.

Вивчення античності в Північному Причорномор'ї у школі може включати ряд унікальних аспектів, оскільки цей регіон мав свої власні взаємодії і впливи в античному світі. Нижче представлено деякі можливі аспекти вивчення античності в цьому регіоні:

Грецькі колонії: Розгляд античних грецьких колоній на узбережжі Північного Причорномор'я, таких як Ольвія, Тіра, Херсонес.

Торгівля та економіка: дослідження торгових шляхів та економічних відносин між античними грецькими поселеннями та місцевими народами.

Місцеві культури та взаємодія: вивчення взаємодії грецьких культур з традиціями і народами Північного Причорномор'я.

Мови та писемність: вивчення мов та писемності античних народів у цьому регіоні, зокрема впливу грецької та латинської мов.

Релігійні практики: розгляд релігійних вірувань та практик античних народів, включаючи грецькі та римські релігії.

Мистецтво та архітектура: вивчення архітектурних та художніх досягнень античності в Північному Причорномор'ї.

Життя в Полісах: аналіз організації полісів, політичних структур та громадянського життя в античних поселеннях.

Вивчення античності в школах Північного Причорномор'я може збагатити знання учнів про власну історію та сприяти розумінню впливу античної культури на формування цього регіону.

Період античності в Північному Причорномор'ї є дуже цікавою сторінкою в історії. Тому, уроки на цю тему можуть бути дуже

захоплюючими. Такий урок може включати різноманітні аспекти античності в даному регіоні, такі як історія, культура, економіка, торгівля та інше.

ВИСНОВОК

Розповсюдження кераміки на городищі Скелька є поширенням грецької культури, але яка мала свої відмінності через регіональні особливості. Виготовлення та розповсюдження кераміки – амфори, чорнолакова, червонолакова, червоноглиняна, сіроглиняна та ліпна – залежило від деяких факторів.

Велику увагу в нашій роботі ми присвячували історіографічному аспекту дослідження амфорам, сірій глині та ліпній кераміці, оскільки найбільша кількість фрагментів на городищі Скелька була саме з цих типів кераміки.

За дослідженнями Снитко І.О. амфорна тара ділилась на типи, що пов'язані за їх місцем виробництва: амфори Хіосу, самоські, аттичні амфори Лесбосу та Клазомену, амфори Гераклаї Понтійської та Фасоські.

Вивченням сіроглиняної кераміки займались В.П. Билкова, І.Ю. Самойленко поділяють сіроглиняну кераміку на два основні типи – відкриті та закриті посудини. До відкритих посудин відносяться миски та рибні блюда. Серед закритих форм переважають глеки, ойнохої, лекіфи, кубки-канфари, фляги.

В елліністичний період спостерігається збільшення кількості ліпного посуду в античних центрах Північного Причорномор'я.

Досліджувана нами кераміка з городища Скелька є дуже схожа за своєю типологією з керамікою з Березані. Г.О. Дзис-Райко поділяв знайдений ліпний матеріал на тонкостінну та товстостінну кераміки. За функціональним значенням вони виконували схожі функції – використовувались для побутових цілей, але в деякій мірі мали свої відмінності.

По чорному лаку ми проаналізували багато праць і можемо зробити висновки стосовно нього: основна функція – релігійна. С.Ю. Монахов та Е.Я. Рогов більше звернули увагу на класифікацію кераміки у вигляді таблиць та статистичних даних, тим самим полегшили сприйняття даних. Т.В.Єгорова приділяла велику увагу класифікації чорнолакової кераміки за типологічним значенням. Чечуліна І.О. увагу приділяла технології виготовлення та обпалу кераміки. Так само й червонолакова та червоноглиняна – фрагментів з цієї тари було знайдено найменше, що може говорити про її високу ціну та не таке велике функціональне значення, як у попередньо описаних типах кераміки. Дослідженням червонолакової кераміки займались

За дослідженнями науковців по цьому регіону, ми можемо зробити висновки стосовно хронології, типів які виділяються з кожного виду кераміки, а також припущень щодо функціонального значення та відносин з іншими полісами.

Початок досліджень ольвійського регіону починається з кінця XIX - початку XX ст. Вчені вивчали розкопи, потім аналізували знайдений керамічний матеріал.

В середині XX ст. і до сьогодні – процеси досліджень набувають більш ширшого значення. Фрагменти починають датувати, виокремлювати в типи і робити висновки стосовно їх поширення по всьому Північному Причорномор'ю.

Перше, особливість регіону. Грецька культура тут широко поширювалась, але вплив на неї місцевої культури мав значення. Із зображенняв на кераміці певних мотивів (чи то релігійних, чи то побутових) було з вкрапленням місцевої культури. Виготовлення певних типів кераміки також було взято з основного грецького культу, але відрізнялось способом обробки, вмішування в глину додаткових матеріалів. Окрім самого складу глини, беремо до уваги й оздоблення кераміки: зображення богів, релігійні мотиви або місцевих героїв.

Друге, це функціональність. Ольвійські майстри виготовляли керамічні вироби для торгівлі, такі як амфори, які використовувалися для транспортування та зберігання різних товарів, таких як вино та оливкова олія. Також кераміка виготовлялась і на продаж, що означає розвиток економічних відносин.

Окрім цього, керамічні посудини та інші вироби: теракоти, іграшки, використовувалися в ритуалах поховань та як предмети для покладання в могили.

Кераміка в ольвійських поселеннях втілювала в собі не тільки функціональні аспекти, але і широкий спектр культурних та соціальних значень. Вона слугувала не лише для повсякденних потреб, а й була

важливим елементом в культурному та релігійному житті давньогрецького суспільства в цьому регіоні. Кожен вид кераміки, чи то амфори для торгівлі, чи теракотові фігури для культових обрядів, мав своє визначення і значення в контексті того часу.

Крім того, кераміка також служила засобом передачі митцями своєї ідентичності, стилістичних особливостей та традицій. Розписи, орнаменти і зображення на посуді відображали не лише естетичні уподобання, але і важливі аспекти місцевої культури, її спільноти та вірувань.

Отриманні дані у ході дослідження можна використовувати під час проведення шкільних уроків з історії. Результати дослідження можна інтегрувати як в основний урок з історії, так і в позакласний. Залучення цієї теми до періоду античності в Північному Причорномор'ї дасть можливість дітям більш детально ознайомитись з особливостями культурного життя населення ольвійської хори та їх взаємодії з іншими містами.

Таким чином, кераміка в ольвійських поселеннях була своєрідним "вікном в минуле", яке дозволяло дослідникам не лише вивчати технології та ремесла того часу, але і занурюватися в різноманіття та глибину культурного спадку античного світу в Північному Причорномор'ї.

Отже, дослідження керамічного комплексу може допомогти зрозуміти поширення культури, її регіональні особливості та що впливало на зміни в процесах виготовлення та декорування.

Також за результатами дослідження та їх використання в шкільній програмі дасть можливість більшого вивчення матеріалу з теми про період античності в Північному Причорномор'ї.

Керамічний комплекс з городища Скелька є досить широким і на його дослідження необхідно чимало часу щоб можна було розібратись з усіма його особливостями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Brian A. Sparkes and Lucy Talcott BLACK AND PLAIN POTTERY OF THE 6TH, 5TH, AND 4TH CENTURIES B.C. : Athenian Agora XII, 1970.

2. S.Drougou, Hellenistic Pottery. Content and Methodology. In memoriam P.G.Bilde . Proceedings of Danish Institute of Arcaeology at Athens Nr 7
3. Susan I. Rotroff HELLENISTIC POTTERY: ATHENIAN AND IMPORTED MOLDMADE BOWLS : Athenian Agora XXII, 1982.
4. Бандровський О.Г. Історія України. Всесвітня історія : підруч. для 6-го кл. закл. заг. серед. освіти. – Київ : Генеза, 2023. 256 с.
5. Билкова В.П., Самойленко І.Ю. Сіроглиняна кераміка Білозерського поселення : Археологія., 2014. - № 1.,85-96 с.
6. Вдовиченко И.И. Античные расписные вазы в Северном Причерноморье (VII-IV вв. до н.э.).Симферополь : Сонат, 2008. 352 с.
7. Вдовиченко И.И. Коллекции древностей Херсонеса таврического. Расписная керамика из раскопок Р. Х. Лепера. Культура народов Причерноморья. 2006. — № 83. 59-62 с.
8. Гісем О.В., Всесвітня історія. Історія України (інтегрований курс): підруч. для 6 кл. закл. загал. серед. освіти/ О. В. Гісем, О. О. Гісем. Харків : Вид-но «Ранок», 2019. 192 с.
9. Гордієнко О. І. Деякі питання типології місцевої столової кераміки другої половини VI-IV ст. до н. е. з Ольвії / Магістеріум. Археологічні студії. 2018. Вип. 70. 82-86 с.
- 10.Гречко Д.С., Котенко В.В. Про одну унікальну знахідку з Більського городища : Феномен Більського городища: 2020. Київ-Котельва: ЦП НАН України та УТОПІК, 2020. 199-203 с.
- 11.Гудкова А.В., Малюкевич А.Е., Сероглиняная кружальная керамика поселений на Днестровском лимане (первая четверть I тыс. н.э.), Stratum plus 4, 1999. 8-18 с..
- 12.Дзис-Райко Г.О. Липна кераміка з о. Березані VII—VI ст. до н. е. : Материали по археологии Северного Причерноморья: Сб. научн. тр. 1959. Вип. 2. 36-43 с..
- 13.Егорова Т. В. Чернолаковая керамика IV – II вв. до н.э. с памятников Северо-Западного Крыма. М. : МГУ Москва, 2009. 253 с.

14. Егорова Т.В. Чернолаковая керамика V - IV вв. до н.э. с прочерченным и штампованным орнаментом из раскопок Пантикапея Егорова Т.В. / "С Митридата дует ветер": Боспор и Причерноморье в античности. К 70-летию В.П. Толстикова. 2015.
15. Журавлев В.Д., Быковская Н.В., Желтикова А.Л. Светильники VI - первой половины III в. до н.э./ Киев: Мистецтво, 2007. 308 с.
16. Івченко А.В. Рідкісні типи елліністичних амфор некрополя Ольвії / Археологія. 2015. № 3.
17. Каряка О. В. До історії організації робіт Ольвійської археологічної експедиції у 1930 р./ Археологія і давня історія України: Зб. наук. пр. — К.: ІА НАН України, 2015. Вип. 1 (14). 190-198 с.
18. Козуб, Ю.І. Некрополь Ольвії V-IV ст. до н. е. : монографія; АН УРСР, Ін-т археології. Київ: Наукова думка, 1974. 182 с.
19. Котенко В. До історії вивчення херсонеської кераміки з Ольвії : Історична пам'ять. №2(39). 2018. 23-27 с.
20. Котенко В.В. Сіролощена кераміка з поселення Маслини : Археологія. 2011. № 1. 68-76 с.
21. Крапівіна В. В. Дослідження південної частини Верхнього міста Ольвії у 2009 р. : В.В. Крапівіна, А.В. Буйських, Д.М. Хмелевський : Археологічні дослідження в Україні 2009 р. — К.: ІА НАН України, 2010. 232-234 с.
22. Крапівіна В. В. Сіроглиняна кераміка Ольвії VI-V ст. до н. е. Археологія 1, 98-106 с.
23. Красножон А.В., Эллинистическая и римская керамика в Северном Причерноморье. I : Труды ГИМ. - М., 1998. Вып. 102. 128 с.
24. Марченко К.К. Кухонна кераміка Ольвії другої половини VI—I ст. до н.е. Археологія 43, 1983. 14—25 с.
25. Монахов С.Ю., Рогов Е.Я. Керамические комплексы некрополя Панское-1. Античный мир и археология (8) // В.Г. Борухович (ред.). Саратов, 1990. 122—151 с.

26. Никоненко Д.Д. Сіроглиняна кераміка I ст. до н.е. — II ст. н. е. : Археологія. 2017. - № 1. 24-33 с.
27. Ніколаєв М.І. Хронологія Північного Причорномор'я IV–I ст. до Р. Х. Вибрані праці: монографія /М.Ніколаєв. Ізмаїл: РВВ ІДГУ., 2022. 288 с.
28. Ольговський С.Я. Давньогрецькі міста-колонії Північного Причорномор'я: навчальний посібник. К.: КНУКіМ, 2007. 149 с.
29. Папанова В. Чернолаковая керамика из семейно-родового участка некрополя Ольвии. Старожитності Степового Причорномор'я і Криму. – Запоріжжя, 2000. – Вип. VIII. 194-216 с.
30. Пометун О. І. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник / О. І. Пометун, Н. М. Гупан, В. С. Власов. – К. : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 208 с.
31. Пометун О. Методика навчання історії в школі / О.І. Пометун, Г.О. Фрейман. - К.: Генеза, 2006. 328 с.
32. Саввова О.В., Воронов Г.К., Фесенко О.І., Смирнова Ю.І., Покроєва Я.О. Історія та розвиток керамічного виробництва : навч. посіб. /О. В. Саввова, Г. К Воронов, О. І. Фесенко, Ю. О. Смирнова, Я. О. Покроєва ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2022. 182 с.
33. Снитко І. О. Амфори із сільських некрополів Ольвійського полісу VI–III ст. до н. е.: центри виробництва, сакральні-ритуальний аспект / І. О. Снитко : Археологія. 2016. - № 1. 19-32 с.
34. Снитко І. О., Гребенников В. Б. До історії дослідження некрополів хори Ольвії VI — III ст. до н. е. / І.О. Снитко, В.Б. Гребенников : Археологія і давня історія України: Зб. наук. пр. К.: ІА НАН України, 2015. Вип. 1 (14). 179-189 с.
35. Сон Н.А., Шапцев М.С. Краснолаковая керамика из Тиря : Археологія і давня історія України: Зб. наук. пр. К.: ІА НАН України, 2012. Вип. 8. 83-103 с.

36. Ушакова К. С. Чернолаковая керамика из раскопок Р. Х. Лепера в северо-восточном районе Херсонеса таврического. : Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Исторические науки». /Том 4 (70), № 2. 2018 . 148-163 с.
37. Хададова М. Вступ до археології. Навчальний посібник для здобувачів ОПІ "Історія та археологія" першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2023. 120 с.
38. Чечуліна І.О. Аттична чорнолакова кераміка з Ольвії в зібранні археологічного музею ІА НАН УКРАЇНИ. 71-83 с.
39. Чечуліна І.О. До історії вивчення аттичної чорнолакової кераміки з Північного Причорномор'я : Археологія. - 2015. № 1. - 12-18 с.
40. Чечуліна І. О. Штампований орнамент на аттичній чорнолаковій кераміці з Ольвії. 29-40 с.
41. Шевченко Т. М., Ольвійські погрудні теракоти з ліпними чашею і прикрасами. Археологія і давня історія України, 3 (28), 129-139 с.
42. Щупак і. Я., Історія України. Всесвітня історія : підруч. для 6 кл. закладів загальної середньої освіти / І. Я. Щупак, О. В. Бурлака, Н. С. Власова, І. О. Піскарьова. Київ : УОВЦ «Оріон», 2023. 256 с.

ДОДАТОК А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Єршовенко Вероніка Сергіївна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

02.09.2022
(дата)

Серьоменко В.С.
(ім'я, прізвище)

(підпис)